

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

**ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „СЛАВЯНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ“**

Вяра Александрова Найденова

**ЛИНГВОСТИЛИСТИЧНИ СРЕДСТВА НА КОМИЧНОТО
В КОМЕДИОГРАФИЯТА НА БРАНИСЛАВ НУШИЧ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
в област на висше образование
2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1.
Филология, докторска програма „Славянски езици“
(сръбски език)**

Рецензенти: 1.
                                  2.

**СОФИЯ
2016**

Дисертационният труд „Лингвостилистични средства на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич“ е разработен в СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии. Той съдържа общо 313 страници, шрифт с размер 12, от които 294 страници основен текст и 19 страници (над 400 позиции) библиография. Дисертантът работи в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита пред научно жури на заседание на разширен състав на катедра „Славянско езикознание“ при Факултет „Славянски филологии“ (ФСФ) на Софийския университет „Свети Климент Охридски“ на 15 ноември 2016 година.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на от часа в зала на СУ „Св. Климент Охридски“ – Ректорат, ул. „Цар Освободител“ № 15 – пред научно жури в състав:

Проф. д-р	Ценка Николова Иванова,	ВТУ
Проф. д-р	Гергана Кирилова Дачева,	СУ
Доц. д-р	Ина Илиева Христова,	СУ
Доц. д-р	Красимира Ангелова Чакърлова,	ПУ
Доц. д-р	Анжелина Христова Пенчева,	ЮЗУ

Материалите по дисертацията са на разположение на интересуващите се в ...

Автор: ***Вяра Александрова Найденова***

Заглавие: ***Лингвостилистични средства на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич.***

СЪДЪРЖАНИЕ :

УВОД	4
I. ГЛАВА – ОБЗОРНА	11
I. А. 1. Комичното (кратък преглед на естетическите тълкования)	11
I. А. 2. Сръбската литературна и естетическа мисъл за хумора и комичното	11
I. А. 3. Комичното в сръбската литература до Бранислав Нушич	12
I. А. 4. Комичното в комедиографията на Бранислав Нушич	13
I. Б. 1. Стилистиката за същността на понятието индивидуален стил	14
I. Б. 2. Становища на сръбски учени стилисти	15
II. ГЛАВА ВТОРА – ЕЗИКОВИ РАВНИЩА	17
II. 0. Лингвостилистични средства по езикови равнища при изразяване на комичното в комедиите на Нушич	17
II. 1. Стилистичен аспект на единиците от фонематичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич	18
II. 2. Стилистичен аспект на единиците от морфологичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич	20
II. 3. Стилистичен аспект на единиците от лексикалното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич	23
II. 4. Стилистичен аспект на единиците от фразеологичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич	26
II. 5. Стилистичен аспект на единиците от синтактичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич	29
III. ГЛАВА ТРЕТА – СТИЛИСТИЧНО РАВНИЩЕ	31
БИБЛИОГРАФИЯ	35
ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ	39
САМОПРЕЦЕНКА НА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ	40
Публикации, свързани с темата на дисертацията	46

У в о д

През последните десетилетия във връзка с развитието на стилистиката нараства интересът на учени от различни страни към проблемите на комичното и начините за изразяването му във и чрез езика. Изучаването на подобна проблематика е важно и иновативно по няколко причини. Първо, изследването на стилематичността на езиковите единици от всички равнища и на равнище стил и текст е нов, модерен поглед към традиционните подходи. Чрез него се допълва и доизгражда, видяна по особено ярък начин, цялостната картина на езиковата система, пресъздаваща универсума. Второ, проследяването на семантично-лингвистичните кодове и стилистичните стратегии при комичното обрисване на света, заложи в литературно-сценичния жанр на комедията, позволява да се установят както общовалидните закономерности, така и спецификата и уникалното функциониране на тези кодове и стратегии в конкретен текст на определен автор.

Проведеното изследване е посветено на изучаването, описанието на средствата на езиковата стилистика при пресъздаване на комичното в избрани комедии на Бранислав Нушич и разкриване на особеностите в индивидуалната поетика на сръбския комедиограф. В настоящия дисертационен труд въз основа на езиковия материал от тези комедии е направен опит сложната, твърде динамична и практически необозрима проблематика, свързана с комичното, да бъде разгледана през нова оптика, с помощта на интердисциплинарния подход. Така във фокуса на научното изследване попадат лингвистичните кодове и стилистичните стратегии от всяко едно езиково равнище, заложи при реализацията на комизма при Нушич – класик на сръбската комедиография.

Забележителният сръбски писател и комедиограф, хуморист, сатирик Бранислав Нушич (1864 – 1938) е един от най-ярките творци в комедийните жанрове, който неподражаемо изпъква със своя стил, индивидуалност и чувство за хумор. Произведенията му – романи, разкази, фейлетони, комедии – са предизвиквали искрен, неподправен смях сред съвременниците, смеем се и ние – днес, през XXI в. Темите, характерите в съчетание с живия народностен език и свежите комедийни ситуации в творчеството на този автор дават основание комедиите му да бъдат отнесени към върховете, към класиката на комичното като естетическа категория.

За мотивацията за избора на темата на настоящия дисертационен труд изтъквам личните си пристрастия към проблематиката, свързана със

съпоставката на чисто езиковите особености на българския и сръбския език на фона на трайни интереси към лингвостилистиката и социолингвистиката, семиотиката и психолингвистиката. Комедиографското творчество на Бранислав Нушич, безспорния класик на хумора, е подходящо за разглеждане от тези аспекти поради богатството на мотиви, теми, идеи, бликащото чувство за хумор и тънък езиков усет на автора. Феноменът на комичното, от своя страна, е изследван предимно и дори почти единствено с оглед характеристиките и функционирането му в литературата, но не и по посока на езиковите му проявления, похвати, комбинаторика на тропи от различните равнища на езика, така че едно подобно изследване е обосновано, необходимо и довежда до интересни резултати и приноси. Освен това досегашните изследвания върху комедиографията на Бр. Нушич са предимно от литературоведско естество, от страна на цяла плеяда литературни историци и критици (Клайн, 1955, 1965; Глишич 1955, 1964, 1966; Влаткович 1961, 1963; 1964, 1974, 1979, Хватов 1963, 1964; Джокович 1964; Глигорич 1964; Ничев 1962, 1971; Димитриевич 1965; Скерлич 1966; Лешич 1981, 1982, 1989; Деретич, 1983, 1990, Жуков, 1987; Максимович 1995, 1997, 2005; Пуйя 2000; Пейчич 2012 и др.). Мимоходом, в рамките на абзац до една-две страници, отделни автори отбелязват, че езикът му е народностен, жив, разговорен и че изобилства с вербален хумор, каламбури, игра на думи, без да се конкретизира как чисто езиково се постигат комичните ефекти.

Именно затова изборът на автор като всепризнатия комедиограф Бранислав Нушич не е самоцелен или произволен, нито пък се основава само на лични предпочитания.

Неслучаен е и изборът на произведенията, резултатите от проучванията на които обхващат особеностите на езика и поетиката на Бр. Нушич, отразени в дисертацията. Невъзможно е да се обхванат всичките му комедии, така че подборът се е спрял на няколко, които бележат важни етапи от развитието му като комедиограф: „Народен представител“, „Анафбет“, „Съмнително лице“, „Госпожа министершата“, „Д-р“. В тях пълноценно и в развитие се проявява специфичната, уникална поетика на комичното на Бранислав Нушич, конгломерат от средства от всички езикови равнища, което е предмет на настоящото изследване. В анализа на избраните комедии, на фона на взаимоотношенията между тематиката, структурата, комедиографските и идейните значения, образите като комични маски, се открояват разнообразните форми на вербална комика в съчетание със ситуационния

хумор с цел да се създаде интегрална картина на автохтонната и типична само за Бр. Нушич поетика на комичното.

Актуалност – А) Изходните позиции: Извеждането на лингвистичните специфики и кодове за реализиране на комичното като естетическа категория въз основа на избраните творби предполага интердисциплинарен подход, който изисква симбиоза между терминологичния инструментариум, постановките, методите и спецификите както на лингвистиката (в частност лингвостилистиката), така и на литературознанието, естетиката, семиотиката, психологията, театрологията, теорията и практиката на превода, прагматиката, социолингвистиката. Б) Непреходността на самия обект на изследване - комедиография на големия сръбски хуморист, която се радва и до днес на голям интерес не само в родината му, но и в цял свят.

Предметът на изследването е стилизацията като съвкупност от специфични за всеки автор начини за изграждане на образи, представяне на сюжетно-идейни цялости, художествени внушения, а конкретно в комедиографията на Бранислав Нушич – и пораждането на комизъм. Без да натежава литературният момент, като се проследява ролята и функцията на езиковите елементи при създаване на комични ефекти на фона на комедийното действие и характери. Под стилизация следва да се разбира целенасоченият избор от страна на твореца на средства от общонационалния езиков фонд с цел постигане на определени (в случая комедиографски) интенции.

Целта е да се изведат главните лингвостилистични средства на комичното в комедиографията на Бр. Нушич с акцент върху функционирането им именно за пораждане на комични ефекти и интегрирането им в цялостната тъкан на произведенията, което изгражда уникалния, неподражаем комедиографски стил на писателя. На фона на съществуващите проучвания за творчеството на сръбския писател (предимно литературоведски) целта е да се подчертаят именно спецификите в езика и стила му, формиращи парадигмата на поетиката му във и чрез средствата на езиковата стилистика. При това чрез лингвистичните методи на дескрипцията, анализа и синтеза непрекъснато се проявява стремеж към връзка и с естетическата категория на комичното. Така коментиранияте езикови факти, явления, тенденции, тропи не се разглеждат откъснато от „живата“ среда на комедиите, където те функционират като елементи от цялото, на единния художествен знак на всяка от комедиите и на комедиографията на Бранислав Нушич.

Целта е постигната с разрешаването на отделни подзадачи. Някои от тях са свързани с открояване, анализ и класификация на езиковите тропи, използвани за постигане на комичен ефект, от различните равнища: фонетични, морфологични, лексикални и фразеологични, синтактични средства (постигнато чрез оптиката на увеличаването, т.е. фокусирането върху отделните, единичните езикови факти, в микротропите). Резултатите от тях са представени във втора глава на дисертацията. Други изискват синтез, комплексност и обобщеност в подхода и третирането на вече изведените езикови средства и фреквентни авторови методи и стилистични похвати за постигане на вербалната комика. Тук се използва оптиката на умаляването, за да бъде обхваната общата картина (макроравнището на текста или на сценичното представяне) и да се наблюдава съвместното, синхронно или последователно, действие на всички стилистични средства. При решаването на тези подзадачи се изтъква (в трета глава) как „лингвостилемите“ (Ковачевич 1988, 1995) взаимодействат помежду си и функционират като елементи на художественото цяло и како характеристики на специфичния комедиографски стил на Бр. Нушич.

Сред методите са комплексният лингвостилистичен анализ и синтез като изследователски модел, съпоставката между сръбския и българския език (оригинала и превода) като езикови и стилистични системи, характеризацията на речевото поведение на персонажите като представители на различните социално-езикови стратове от позициите на функционалната стилистика и социолингвистиката. Изходна основа са съвременните теории за езика като съвкупност от функционални стилове, относително диференцирани, но и преливащи помежду си; някои елементи от класификацията на речевите актове; социолингвистичния поглед към езика като система от кодове и метаезици. Темата се разглежда основно от позициите на лингвистиката като цяло (по-конкретно на езиковата стилистика), но тъй като визира комичното, предполага навлизане и тълкуване и на някои постановки от литературознанието. Комплексният подход е „философията на филологическо разбиране, интерпретиране на ХТ (художествен текст), тъй като ХТ е единна структура, организирана по определени, присъщи само на нея вътрешни закони, при което би могло да се види всичко, което би съществувало в общонародния език“ (Станева 2001: 466). Към комедиографията на Бр. Нушич сме подхождали като към художествена реч, а не единствено като към набор от факти от различни езикови равнища: с вглеждане в детайлите на чисто вербалната комика и третиране на езиковия материал през призмата на езиковедската

терминология и концептуалност. Основаваме се и на иманентната предпоставеност, че творчеството като художествена форма, неповторима и специфична за всеки автор, е продукт на сложен полифункционален и полисемантичен процес и на сътворяване (от автора), и на пресътворяване (възприемането от всеки зрител/читател като езикова личност).

На комплексността и интердисциплинарността в анализа, но и с вглеждане в езиковите тропи и на микро-, и на макроравнище, на общото комедиографско звучене и на очертаване особеностите на ненадминатия специфичен стил на сръбския хуморист Бранислав Нушич се основава изследването по темата „Лингвостилистични средства на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич“. Въз основа на анализа на избраните комедии се извежда парадигмата на най-характерните лингвостилистични средства и комедиографски фигури и похвати, с които си служи Бранислав Нушич в комедиографията си, систематизирани в кодове на комичното. Представя се личната ни трактовка на „номенклатурата“ (Лешич 1982: 52) на типичните комични знакове, кодове и стратегии на сръбския комедиограф (с превес на езиковите – от всички езикови равнища и в интегрално съчетание на елементи от всички книжовноезикови стилове). По този начин в изкристализиралата поетиката на комичното на Нушич се откроява „полистилематичността“ на уникалния художествен стил на разглеждания автор.

На преден план постоянно стои изискването да не се губи връзката с обществения контекст, и цялостното идейно-художествено звучене на произведението, резултат от сложното взаимодействие на множество разнообразни средства, похвати и тропи от всички равнища на езиковата система. В комедиите си Бранислав Нушич успява да ги слива в един обособен синтетичен стил на изразяване, в особена жива цялост от замисъл, развитие на действието, водопади от комични сцени и диалози, съставени от неподправен житейски, сценичен и вербален хумор, в което се състои и същността на този типичен, само негов комедиографски език.

Дисертацията се състои от увод, три глави и заключение с общ обем от около 310 страници с размер на шрифта 12, библиография, включваща около 400 заглавия, и списък на приетите съкращения. Комедиите фигурират в текста като: НП („Народен представител“, СЛ („Съмнително лице“), АН („Аналфabet“), ГМ („Госпожа министершата“), ДР („Д-р“).

Трудът в композиционно отношение съдържа следните глави:

0.1 Увод – предмет, цели, задачи на изследването, методи, мотивация за избор на темата, актуалност.

Първата глава съдържа два обособени обзорни раздела – А и Б:

I.A. Естетическата категория на комичното като обществен, индивидуален и литературен феномен е представена чрез естетическите възгледи на изтъкнати автори от древността до днес. Проследява се развоят на комичното в сръбската литература: от спорадичен и случаен факт, предимно в устното творчество, през постепенното му жанрово и стилистично-типологично обособяване през XIX в. до все по-активните и художествено релевантни проявления на тази естетическа категория през втората половина на същия век и особено до върховете му постижения в творчеството на Бр. Нушич. Представен е и кръгът от теми, мотиви, типаж, чрез които е реализиран феноменът на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич.

I.B. Обзор, озаглавен „Стилистиката за същността на понятието индивидуален стил“, разглежда в теоретичен план концепциите на автори от различни епохи и школи.

Б. Основна част

II. Втора глава: Езиково-стилистичните особености на комедиографията на Бранислав Нушич са класифицирани и описани в отделни раздели по езикови равнища (от фонематичното до синтактичното), като доминира дескриптивният метод и анализът. С това втората глава се очертава като център на настоящото изследване, но не представлява просто изброяване на отчетените тропи и дескрипцията им по равнища, а е един вид алгоритъм на стилистичните кодове на комичното на всяко отделно езиково равнище. В края на всеки раздел са предложени и изводи.

III. Третата глава „Интеграция на стилистичните средства на комичното в комедиографията на Бр. Нушич (стилистично равнище)“ е посветена на възлови моменти от разглежданите комедии, в които се разкрива взаимодействието на стилистични средства от всички равнища в тяхното цялостно комично звучене. Тази глава представя от стилистичен аспект равнището на текста, с което става своеобразно продължение на втора глава, но на качествено ново ниво – нивото на цялостния текст на дадената комедия, а и на комедиографията на Нушич като интегрално

единство. Изследователският подход е комплексен. Систематичното появяване от комедия в комедия на даден лингвостилистичен похват или отделно средство за словесна образност с нови конотации и обобщения, не е случайно, а е израз на контитуитет, динамика и усъвършенстване на индивидуалния комедиографски стил на Бр. Нушич. Най-често характерните особености на този стил се коренят в комичния сблъсък на изобразените характери с обществената среда, което пък намира проявление в самия език на героите, изпълнен с конфронтации на ниво различни функционални стилове в рамките на речта на един и същи персонаж. Така, вече в синтез, отделните езикови средства зазвучават в обща комедиографска полифония.

V. Заключението съдържа изводите и обобщенията за резултатите от разрешените задачи и постигнатите цели, квинтесенцията за спецификите на поетиката на Нушич като комедиограф от гледна точка на това, как чрез различните езиково-стилистични средства се реализира комичното като естетическа категория.

Следва списък на съкращенията и библиография. Тя съдържа класически и нови теоретични източници най-вече от лингвистично, но и от литературоведско, културологично и документално-справочно естество: на сръбски, руски и български, но и на хърватски, френски, английски, словенски, италиански език и др.

I. ГЛАВА – ОБЗОРНА

I. А. 1. Комичното

(кратък преглед на естетическите тълкования)

I.A.1. Естетическата категория на комичното е очертана в рамките на кратък обзор, като се представят различните естетически възгледи за него като обществен, индивидуален и литературен феномен на изтъкнати автори от древността до днес. Предвид необходимостта темата да бъде разгледана пълно и всестранно, на места в тази част на изложението надделява литературната терминология и фактология при представянето на комичното. Това естетическо и литературно понятие се изяснява въз основа на концепциите за комичното, хумора и смешното на философи, естети и литературоведи като: Аристотел, Платон, А. Шопенхауер, А. Бергсон, Н. Хартман, М. Бахтин, Вл. Проп, И. Паси, Й. Скерлич, Д. Гърлич, Д. Вученов, Г. Максимович и др.

В текста предимно фигурира категорията комично, макар и в тесния си смисъл тя да е синонимна с категорията смешно. Комичното като естетико-диалектическа категория е фикция, докато смешното предизвиква психофизическата субективна реакция смях. „Комичното е метаезиковото съществуване на смешното; онова, с което следва да се занимаваме, когато в даден текст откриваме артикулации на смешното.“ (Дачева 2002: 22).

I. А. 2. Сръбската литературна и естетическа мисъл

за хумора и комичното

I.A.2. Освен това накратко се проследява развоят на комичното в сръбската литература: от спорадичен и случаен факт, предимно в устното творчество, през постепенното му жанрово и стилистично-типологично обособяване през XIX в. до все по-активните и художествено релевантни проявления на тази естетическа категория през втората половина на същия век (в комедиографията на Й. Стерия-Попович, К. Трифкович, Як. Игнятович, в прозата на М. Глишич, Ст. Митров Любиша, Й. Йованович-Змай, С. Матавул, Ст. Сремац, Р. Доманович и др.) и особено до върховите му постижения в творчеството на Бр. Нушич. Настоящото изследване тръгва от отправната точка, в която са синтезирани постулатите на онези литературнокритически и естетически школи, които разглеждат литературното произведение като уникална художествена структура със собствени автономни закономерности и механизми. За да се

дефинират типовете смях (хумористичен смях, сатиричен смях, ироничен смях, пародийен смях и т.н.), като начало се разграничават доминиращите структурни планове, с помощта на които в творбите (по-конкретно в комедиите на Бр. Нушич) е реализиран феноменът на комичното:

- тематичен план (изборът на комични мотиви и теми), в които комичното се реализира по различни начини: най-често разширяване на анекдотичен сюжет от реална случка или шеговит разказ из всекидневието, през комичните ситуации (мотивирани от замяната на личности, объркване относно личността на даден герой, повторения, неочаквани обрати в комедиографското действие, външни активатори на действието – писма, събития от обществения живот – правителствени кризи, оставки, журналистически публикации, сказки, и т.н.);

- план на литературните протагонисти (функцията на персонажите в комедията), където комичното се реализира чрез изграждане на комичните характери – типизирани, но и индивидуализирани (предимно в ситуацията, сценичната и извънсценичната събитийност, в позите, облеклото и жестовете и най-вече като позиция, която заемат чрез диалозите и монологите, в които участват);

- риторическо-стилистичен план – вербалната комика, комичното в репликите на диалозите и монологите, където комичното се реализира с чисто езикови средства и с помощта на стилистичната функция на езика. (Посочената класификация се основава на концепцията на Максимович (1995, 1997, 2005, 2010) за начините на реализация на феномена на комичното в художествените творби.)

I. А. 3. Комичното в сръбската литература до Бранислав Нушич

Целта на този раздел е да се проследи континуитетът на феномена на комичното в новата сръбска литература, връзките, влиянията и творческите аналогии с европейски и славянски автори, функцията и значението, които комичното има в развитието на различните жанрове. Същевременно анализът на комичните планове недвусмислено сочи, че съществува влияние на каузалността (обратното действие на феномена на комичното) върху оформянето на литературната структура (по-точно, на фабулно-сюжетната рамка, на законите на композицията, на избора на едни или други речеви похвати и средства, заложили в репликите и характерите на героите, авторската дистанция и авторската интенция при внушаването на определена концепция, и накрая – на самото моделиране на комедията като жанр). Резултатът от това, че комичните планове са се

превърнали в доминиращи фактори на редица произведения в новата сръбска литература, е, че се оформят самостоятелни комични жанрове: хумористичен разказ, хумористичен роман, сатиричен разказ и сатиричен роман, а в комедиографията: водевил, фарс, комедия, шега, диалог и т.н., много от които намираме в комедиографския опус на Бранислав Нушич. В рамките на около един век от историята на сръбската съвременна литература комичното преминава интересен път на развитие – от спорадично и второстепенно литературно явление като отделна сцена, реплика или мотив – до равноправен естетически феномен с разнообразни жанрови, тематични и стилови характеристики, с големи художествени постижения не само в рамките на тази литература, а и в европейски и световен мащаб. Несъмнена заслуга за това има Бранислав Нушич като хуморист, сатирик и комедиограф.

I. A. 4. Комичното в комедиографията на Бранислав Нушич

I.A.4. Обосновано е присъствието и на раздела, в който се представя кратък преглед на творческия път на разглеждания автор като комедиограф с цел да се очертае кръгът от теми, мотиви, типаж, чрез които е реализиран феноменът на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич. В комедиографския смях на Нушич се обединяват ведрото и хумористично отражение на действителността, ненатрапчивата и непретенциозна насмешливост и критично-сатиричното разобличение на обществените аномалии, политически амбиции, дребни провинциални страсти и морал, човешката глупост и себичност. Но дори когато разобличава и осмива, Нушич прощава, а когато наказва, прави това меко и с убеждението, че в човешката природа има много повече добродетели и добри намерения, отколкото непоправими пороци и пагубни страсти. Затова смехът на Нушич е алтруистичен, заразителен и отпускателен, а неговата публика – предана и разбираща, независимо от време и националност. Наследил от Марин Държич комедиографската ведрост и майсторството за комични завръзки, облягайки се на комичната картина на обществото, нравите и характерите от традицията на Йован Стерия-Попович, ползвайки динамичната интрига и уменията да изгражда комични ситуации на Коста Трифкович, следвайки опита на Милован Глишич да пресъздава фолклорната комика и местните характери и обичаи, като задълбочава и разширява всичко това благодарение на влиянието от руската класическа литература (Тургенев, Гогол, Чехов), Бранислав Нушич е създал оригинален комедиографски опус. Смехът и стилът му не може да бъде сбъркан с ничий друг. В заключителните си пиеси, особено в „Покойник“, представя и гротескната и трагикомичната

картина на света и човека, която става художествено актуална в по-късната, в съвременната сръбска комедия от втората половина на XX в. в творбите на Александър Попович и на Душан Ковачевич. С цялостното си творчество (и като писател, и като комедиограф) и с личността си Нушич бива възприеман от следващите поколения на сръбската литературна и театрална публика като съвременник. Ведрият му смях продължава да звучи и днес като най-голяма възхвала на силната му виталност и на свободата на човешкия дух.

I.B.1. Стилистиката за същността на понятието

индивидуален стил

Обзорът разглежда различните мнения за езика и стила и се спира по-обстойно на въпроса за т. нар. „индивидуален стил“, разработен в теоретичен план от редица автори от различни епохи – от риториките, начело с Аристотел, през първопроходците на българската лингвостилистика като Л. Милетич и Ал. Теодоров-Балан, Б. Пенев, Ст. Младенов, до фундаменталните съвременни европейски постановки за стилистиката (К. Фослер, Л. Шпицер, Р. Якобсон, Ю. Тинянов, Я. Мукаржовски, Б. В. Томашевски, Б. Хавранек, Вл. Винокур, В. Вл. Виноградов и др.). Сложността на понятието „стил“ идва от това, че в художествената литература стилът, от една страна, съдържа основното, неповторимото, индивидуалното, а от друг – той отразява неизбежно и без волята на автора духа на епохата, нейните възгледи, течението, метода, опира се върху постиженията на предшестващата литература и зависи от степента на развитост на литературния стил. Така че стилът е не само субективен, но съдържа и обективни елементи, независещи от волята на автора. Що се отнася до т. нар. индивидуален стил, К. Попов заявява: „Стилът е всичко, което отличава един писател от друг, всичко, чрез което ние го познаваме по произведението, ако не е означен авторът“ (Попов 1973 : 25).

Към това мнение се присъединяваме и ние, защото според нас индивидуалният стил е особен творчески почерк, който спомага един автор да бъде различаван от друг (или дори един и същи автор в различните жанрове и през творческите етапи от собственото му творчество).

Многогранността на понятието „език“ и „стил“ на художественото творчество налага те да бъдат анализирани комплексно. Пак поради това не е възможно те да бъдат изчерпателно разглеждани само в един аспект –

лингвистичен или литературоведски, понеже първият стеснява силно техните рамки, а вторият неимоверно ги разширява. Академик В. Вл. Виноградов през 1959 г. предлага най-правилното решение на трудния проблем за езиково-стилния анализ на художественото творчество чрез обособяването на отделна наука, която да обединява и двата пътя за разглеждане на художествената литература.

Прегледът на мненията за „език“ и „стил“ на художественото произведение недвусмислено показва доколко те са разнообразни, дори противоречиви. Тяхната пъстрота произтича от нееднаквите гледни точки и концепции. Различно се разбира и понятието „индивидуален стил“. Но въпреки противоречията и споровете наличието на индивидуалното у всеки автор, на уникалната му поетика, е безспорен факт и е основание за научни изследвания.

В настоящата разработка са изведени основните специфики и прояви на индивидуалния език и стил на Бранислав Нушич именно като комедиограф, именно като майстор на вербалния хумор в комедии от различни етапи на творчеството му. За да се открият лингвостилистическите средства в уникалността, но и във взаимодействието им като интегрална част от неговия комедиографски език и стил, специално внимание се посвещава поотделно на всяко едно езиково равнище (в рамките на анализа). Впоследствие откритите средства на езиковата стилистика са експонирани на по-широкия фон на цялостното произведение и епоха и са представени в синтез – с оглед на тяхното функциониране като комплексен стилистичен код на комичното в текстовете на конкретните комедии и като макрознак, като парадигма, свойствена само на сръбския класик комедиограф, при пресъздаването на картината на универсума през оптиката на комичното.

I. Б. 2. Становища на сръбски учени стилисти

I.Б.2. Представени са и становища на сръбски учени стилисти (Ал. Белич, М. Ковачевич, Р. Симич, Бр. Тошович, Д. Кликовац и др.). Стремешът е двете обзорни глави да бъдат максимално изчерпателни, а същевременно стегнати и лаконични. Възлови по отделни категории, явления или за лингвостилистиката като цяло са възгледите на учени от различни поколения, като Бр. Тошович (стилистиката на глагола, функционалните стилове), М. Ковачевич (стилистични фигури, стилистика), Ст. Ристич (експресивна лексика, езикова личност), Б. Чович (поетическата картина, индивидуален стил), М. Чорац (стилистика), Р. Симич (философия на стила, обща стилистика), Б. Чорич (морфологично

равнище), Ж. Станойчич (език и стил на писателя, граматиката и езикът), Д. Йович (лингвостилистически изследвания), В. Половина (семантика, лингвистика на текста, езикови аспекти на хумора), Д. Кликовац (функционални стилове, метафората в езика) и др.

Наличието на две обзорни глави е продиктувано от естеството на проблематиката и от аспекта, от който се провежда изследването – през призмата на естетическата категория на комичното се търсят спецификите на авторския комедиографски стил на Бранислав Нушич и стилистично релевантните езикови средства за изразяване на комичното в избрани негови комедии.

II. ГЛАВА ВТОРА – ЕЗИКОВИ РАВНИЩА

II. 0. Лингвостилистични средства по езикови равнища при изразяване на комичното в комедиите на Нушич

Езиково-стилистичните особености на комедиографията на Бранислав Нушич са класифицирани и описани по езикови равнища, като доминира дескриптивният метод, анализът и интердисциплинарното тълкование. С това втората глава се очертава като център на настоящото изследване. С уточняването на всички езикови особености, заложили в оригинала, се цели тази част да се превърне в един вид „алгоритъм“ според редица особености от различните езикови равнища, специфични и типични само за комедиографията на Бр. Нушич. Безспорна би била полезността и практическата приложимост на подобен алгоритъм при пристъпване към превод на негови комедии, непреведени до момента. Втората глава не представлява просто изброяване на отчетените тропи и дескрипцията им по равнища (фонетично – II.1., морфологично – II.2., лексикално – II.3., фразеологично – II.4., синтактично – II.5.). Тя третира и класифицира установените езикови факти през призмата на методологията, предложена от някои водещи български и сръбски учени стилисти. Целта ѝ е да очертае и класифицира тези факти като плод на анализа, а по-късно, вече обобщени, да ги представи синтетично като лингвостилистични средства, функциониращи както на отделно равнище на езика, така и на целия текст на дадена комедия, а и в рамките на комплексната и неделима поетика на сръбския комедиограф. Така, веднъж изследвани, езиковите факти отново заемат „закономерното“ си място в общото комедиографско звучене като елементи от различни равнища на езика, но и като интегрални части на произведението и изобщо на Нушичевата комедиография – житейски достоверна и многоаспектна, едновременно сериозна по социалната си значимост, но и непосредствено въздействаща чрез езика и хумора си. В края на разделите, посветени на всяко отделно езиково равнище, са предложени и изводи, изтъкващи средствата на езиковата стилистика, релевантни за постигането на комични ефекти в разглежданите комедии.

Малцина от изследователите на опуса на сръбския комедиограф, предимно литературни историци, критици и театролози, отделят по-голямо внимание на езика му и стилистичните средства, използвани при изграждането на комедиите. Й. Лешич обаче е посветил цяла глава от книгата си за СЛ (1982: 52 – 63) на „комичното в думите или средствата на вербалния хумор“, но отново трактовките му не са от лингвистично

гледнище. Все пак трябва да се съгласим и с неговите изводи, че например в СЛ могат да се намерят „най-различни средства на вербалната комика, почерпани частично от класическото комедиографско наследство, или вдъхновени от Гоголевия маниер в „Ревизор“, но и оригинални и типични само за Нушич. Чрез употребата на многобройни афоризми, вицове, каламбури, питалици (фолклорна форма – уточнение ВН), анекдоти, комично преиначаване на думи, индивидуални речеви характеристики, арго, пародиране, говорене встрани, разнообразни видове повторения, забавяния, заобикалки, речеви „патерици“, „разговор на глухи“ и взаимно неразбиране, Нушич показва невероятна творческа фантазия при избора на комични фигури от областта на вербалния хумор. Анализирайки средствата, които той употребява в своите комедии, е възможно да установим една специфична номенклатура на вербалните комични знакове, която ни помага да разберем и формулираме Нушичевата поетика на комичното.“ (Лешич 1982: 52).

В по-широк план комедиографският опус на Бранислав Нушич може да бъде разглеждан като хипертекст. Това е възможно поради личността на самия автор, поради обединяващата роля на оригиналния, присъщ само нему, комедиографски стил, синтезирал в себе си стилистичните кодове на комичното от всички езикови равнища в органично цяло, както и общността на теми и идейни внушения. Подобен подход е изцяло в духа на постановките на Ю. Лотман и позволява да се обхванат текстовете на отделните комедии на всички езикови равнища, да се открият общите им черти в идейно и стилистично отношение и да се декодира неповторимият стил на сръбския комедиограф.

II. 1. Стилистичен аспект на единиците от фонематичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич

В комедиите на Нушич **фонемите** чрез тяхната селекция и комбинация изпълняват стилистични функции в художествения текст. Те създават стилистични ефекти от различен тип – фонематични и чисто звукови, придружени от развитието на сценичното действие, от жестове, мимики и пози на артистите при живо изпълнение, като част от характерните фонетични стилове, подходящи за конкретния контекст и конситуация. С тяхно участие у възприемателя (зрител или читател) се предизвиква емоционално-психологическо впечатление, внушава се някаква идея. Те влизат в състава на специфичния стилистичен код на комичното за фонематичното равнище на езика.

За стилистично релевантни фонематични компоненти с голяма креативност, вплетени в комичния код на разглежданите текстове, смятаме интонацията, интензитета, паузата, темпото (Чорац 1974). При изпълнение на живо роля със сигурност биха имали и паралингвистичните знаци – мимиките, жестовете и съпътстващите звукове без графическа стойност, както в ГМ: „САВКА: *(срчући кафу)* ...“ (Нушич 1957: 54), или в НП жестът с предпазно въздействие против уроки – символичното наплюване, съпроводен със звукова имитация и константна словесна формула заклинание: „СПИРИНИЦА: ... *(Пљује га.) П... пп... п... п... п... да ми те не урекну!*“ (Нушич 1965 Б: 57). За това как дадена реплика трябва да бъде изговорена, с какъв тон и съпровождащи жестове, Нушич дава указания в ремарките, които до голяма степен също спомагат за уточняване на авторските внушения и за реализирането на комичен ефект. Подобен пример е неуместно тържествено-приповдигнатият тон и изложението на висок произносителен стил в неподходящ момент и обстановка в изказването на проф. Райсер от ДР: РАЈСЕР: *(чује то име, диже главу и одмах прихвата реч коју говори као да држи предавање – подчерт. ВН) Јохан Волфганг Гете је најзнаменитији немачки песник, велики ерудита, код којег се сретāju најшира имагинација са најдубљим идејама [...]*“ (Нушич 1964: 343).

В речта на героите Нушич е заложил и разнообразни просторечни прояви от равнището на фонетиката в интегрална цялост с изразни средства от всички езикови равнища. Някои от фонетичните средства със стилистична стойност са само възгласи, състоящи се от междуметия или звукоподражания, но разбираеми благодарение на сценичното действие и конситуацията. Не случайно, а именно заради тяхната изразителност, тези звукови съчетания са наречени „звукови жестове“ (Попов 2001: 98). Доста силни чувства, вариращи от съмнение, колебание, отчаяние, изненада, страх, възмущение, протест, радост, възторг, възхищение, или действия, са маркирани само от такива съвкупности от фонемни, почти задължително съпроводени с възклицателен знак (и това важи за всичките разглеждани комедии): *ију!*; *ју!*; *јао!*; *јаој!*; *ја; пст!* (шшт!); *хм; јес, уа!, п... пп... п* (заплюване против уроки), *е, е, е, па...; уха!*; *ехе!*; *ах, да!*; *ама, а!*; *а-а-а?*; *ух; е па; аух!*; *аха, аха...?*; *но!*; *уу!*; *бре!*; *охо! ама...; уф!*; *пфуј!* (за отвращение), *куш!* (за прогонване на животно); *мир!* (за вдворяване на ред и тишина) и други. Понякога възклицанията, предимно на женски персонажи, са съпроводени с десемантизирани обръщения към бога: *забога!*; *дабоме; госпode бoже!*; *боже мој!*; *ох (о), бoже!*

С голяма образност и синестезичност са натоварени ономатопеите, използвани с комична цел, като напр. „*А тек председник узме звонце на зиминими, зиминими, ними, ними, ним!*...“ в НП (1965 Б: 91). Стилистични средства с голяма изразителност, пораждащи комичен ефект, силно маркирани от разговорността, са и: асимилацията по звучност, съкращаването на звукове, особено на нестабилната фонема „х“, при непрецизно, по-бързо или емфатично произнасяне, за което има изобилно количество примери от всички комедии; подчертаното произнасяне на срички като скандиране или на отделни фонемни. Разчленено на срички, понеже едва разчита дългите термини, в ДР авторът заставя Живота да произнесе названието на злополучната сказка: „*Ето, реци ти мени шта значи то (на слокове) антиципативна динамика. Једва сам научио напамет*“ (Нушич 1964: 285, подч. ВН). Особено типично е за някои герои (Йеврем Прокич от НП, Благое от ДР, някои чиновници от различни комедии) да запълват хезитативните паузи с нечленоразделни звуци или с паразитни думи с висока честотност. Нушич съвсем съзнателно вплита в репликите подобни стилистични средства, които, на фона на конкретния контекст и като начин за характеристика на определен персонаж, успяват да допринесат за многослойността на вербалната и сценичната комика. Доколко самият комедиограф цени ролята на фонемата за създаване на допълнителни конотации, връзки с предходните събития и комичен ефект, личи от примера из ДР, където в ремарката авторът нарочно подчертава подсиленото изговаряне на *p*: „*ЖИВОТА: Мој син др Милорад Цвијовић. (Он оно др изговара тако да се p јасно чује)*“ (Нушич 1964: 268).

В текста на комедия – иначе аудио-визуален, нетекстуален (сценичен) литературен жанр, който обаче може се проучва и в писмен вид, както е в тази разработка, – за качеството на някои от посочените фонетични черти може да се предполага въз основа на езикови и/или контекстуални факти. Трябва да се има предвид, че сценичните изпълнения на комедиите на Нушич всеки път биха били актуализирани съобразно концепцията на режисьорите, пресъздаването от актьорския състав, епохата, страната, където се играят. Фоностилемите със спецификите на сръбския или на друг език, на който са преведени, при актьорската интерпретация естествено ще бъдат в органично съчетание в рамките на художествената цялост, ще въздействат като комплексен макрознак на изкуството. От своя страна стилистичният код на фонематичното равнище, изграден чрез различни типове фонематични структури и ореоли, се включва в стилистичните кодове на другите езикови равнища и по този начин се оформя цялостният стилистичен код на текста – кодът на комичното, разгърнат в комедиографския опус на

Бранислав Нушич. Именно поради това в настоящото изследване е включен анализът на фонематичното равнище.

II. 2. Стилистичен аспект на единиците от морфологичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич

Морфемата като минимален значещ елемент е носител на значение и може да придава конотация. Чисто формалните морфологични белези на частите на речта и самите части на речта са обект на изследване като микрознаци, като стилистични средства, привнасящи допълнителни стойности на морфологичните категории. Като такива езиковите единици от **морфологичното равнище** функционират най-активно за проявяването на комичното в разглежданите комедии на Нушич. Към стилистично релевантните средства в творчеството на сръбския комедиограф спадат морфемите, участващи в състава на думите (префикси, коренови морфеме, наставки, окончания), участващи като микротропи с редица стилистични стойности при формирането на комичен ефект.

Като съзнателен избор от страна на Бр. Нушич с цел да постигне възможно най-ярка конотация на разговорност, фамилиарност и непрецизност, може да се изтъкне това, че той влага в репликите на героите си обръщения не в типичния и специализиран за това падеж – вокатив, а в номинатив. Многобройните роднини на министершата, дошли със свои прошения (ГМ, XIV сцена, III действие), я наричат: *тетка-Живка* или само *Живка*. Тя, от своя страна, използва обръщения, които съдържат патроним плюс името на всеки, съкратено като хипокористика, във вокатив: *Јово* (хипокористика от Јован), *Сојо*, *Саво*, *ујка-Васо* (от Василије), *теча-Панто* (от Пантелије), *чика-Јакове*, *тетка-Савка*, *стрина-Дацо* (Нушич 1998: 89 – 99). Всичко това щрихира чрез микротропите на падежните окончания и концентрацията на патроними една атмосфера на провинциалност, изостаналост и патриархалност, в комичен контраст с претенциите на министершата, която вече се е изкачила по социалната стълбица и смята, че принадлежи към елитарното общество.

Подчертано ефективно авторът използва възможностите на морфостилемите и в едноактната пиеса „Аналфабет“, където вербалната комика основно се гради върху играта на думи, звуковото и морфологичното сходство на някои афикси, народната етимология. Пример за това е авторският неологизъм „с обратен знак“ – отнемането на

форманта *-а* за ж.р. ед.ч. с цел получаване на дума от м.р. Трябва да се отбележи колко силна е конотативната (комичната) натовареност на новообразуваната дума, особено като се има предвид вулгарната етимология, в светлината на която персонажът тълкува тази дума: „Кокота, женска када мало више задигне сукњу. / А онај што завирује под сукњу зове се кокот.“ (АН, Нушич 2011: 45).

Към този тип морфостилеми могат да се отнесат и падежните окончаниа, афиксите за ж.р., ср.р., мн.ч., т.е. категорията род при съществителни, прилагателни, причастия, категорията число при глаголи, съществителни, прилагателни, причастия (особено при езиковия етикет) и категорията лице (при глаголите, местоименията). Употребени в определен контекст, транспонирани, морфемите определено участват като стилистични средства в цялостната „тъкан“ на комедиите именно с възможностите си да създават комични конотации. Затова морфостилемите представляват потенциално стилогенни единици.

В опуса на сръбския комедиограф те са използвани както като елементи с функционално-стилистична стойност в конкретни сфери, така и като елементи на словообразуването. Те участват в конструирането на групи лексеми с повишена експресивност, каквито са деминутивността, аугментативността, хипокористичността, пейоративността. Тези категории и стилистичната им роля при изграждането на комичното са разгледани в следващия раздел.

Значителен експресивен потенциал имат и частите на речта, особено съществителните и прилагателните имена и глаголите, но и местоименията и числителните имена. Стилистичните възможности на съществителните имена обхващат категориите род, число, падеж, при глаголите най-значими като стилеми са категориите време и залог, но също и лице и число. Във всяка категория при транспозицията на граматическите значения може да се открие експресивност, оценъчност, емоционалност.

Нушич умело добавя обръщенията към лице от мъжки пол с дума от ж.р като „щрих“, типичен за разговорната реч, в репликите на персонажите си. Живка от ГМ използва силно емфатичните пейоративи от ж.р. във вокатив: „Васо, лопужо матора!; свињо пијана! Към сина си, когато е афектирана, героинята често се обръща по подобен начин: „Мари, стоко једна!“; „Напоље, битанго...!“ При стилистичната употреба на собствени имена в мн.ч., средство със силна конотативност и комикогенност, в реплика на Живота (Нушич 1964: 261): „...и наши му се Радовани и Миловани у школи попну на душу, па ће да пуца брука!“,

авторът внушава уникалността, но и „самотността“, единичността, странността на чуждото име Пепика на фона на местните имена – високо честотни, характерни както за мястото, така и за времето, описано в комедията ДР.

Други транспозиции с подчертана комикогенност са замените на неутрално глаголно време с друго време или при поява на асиметрия между залог и време. В комедиите на Бр. Нушич глаголните транспозиции са разнообразни и с голям стилематичен потенциал, например презентно-перфектната транспозиция. Сегашното време поема смисъла на миналото неопределено време и така се превръща от неутрална в афективна категория с експресивна конотация. Такава актуализация на минали действия чрез представянето им с глаголни форми в презент позволява на действащото лице да ги преживее реално, като че ли се извършват в момента, както в VI – VII сцена, III действие от ГМ, когато Рако се оправдава за гафа със сина на английския консул:

„РАКА. ... ја њему сасвим учтиво кажем: „Куш, свињо једна!“, а он мени опет „олајт“! Е, нисам онда могао више да се уздржим, него га хакнем по носу и опсујем и ја њему оца...“ (Нушич 1957: 107 – 109).

Съвсем немаркирани части на речта с относително слаба комикогенност като местоименията и числителните, поставени в контрадикторен контекст, в неадекватно вербално обкръжение, могат да получат възможността неочаквано и ярко да избухнат в комичен ефект. Следователно, класовете от думи също са способни да реализират своята потенциална стилогенност, да предизвикват експресија, да пораждат комизъм.

Очевидно е, че морфемното равнище има големи приноси при изграждането на интегралното внушение на комедиите, че участва в „конвергенцията в текста, както и в нарастването на смисъла и в реализирането на стилистичния код“ (Дачева 2002: 92).

II. 3. Стилистичен аспект на единиците от лексикалното

равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич

Като основен стилистичен похват за създаване на комичен ефект сръбският комедиограф умело ползва преливането на средства от всички езикови равнища (може да бъде назовано с нашия термин аберация или с по-наложилите се термин конвергенция (цит. по Дачева 2002). Конкретно на лексикално равнище се откроява смесването на думи от лексикални пластове с различна маркираност – и съответно с различна конотативна

натовареност и експресивност. Най-често редом с домашна, дори фамилиарна лексика, наситена с доста разговорност и турцизми, в комичен контраст са поставени думи от чужд произход или служебни изрази от административно-деловия стил и по-високопарна лексика и езиково-етикетни формули. По този начин се създава своеобразен стилистичен контекст и се гради стилистичният код на лексикалното равнище. „Според М. Рифатер (1971) именно върху сблъсъка на думи с различна функционално-стилистична маркираност се основава стилистичният контекст. Той има съществено значение при реализирането на комичен ефект и разчита на нарушаването на съчетаемостта на езиковите единици, вследствие на което се създава т.нар. ефект на излъганото очакване.“ (Дачева 2002: 56). При нарушаване на очакваната еквивалентност между смисъл и значение, при дисонантност на изказването спрямо конкретна типична комуникативна сфера нерядко възниква комичен или ироничен ефект, като най-често това се получава при използването на разговорна и тържествено-възвишена лексика (Арнолд 1981).

В текстовете на комедиите на Нушич, където в диалозите се възсъздава предимно разговорният език, чуждите думи, думите със специална експресия, като деминутиви, аугментативи, хипокористики, пейоративи, както и термините и изразите от научния, административно-деловия и публицистичния стил се възприемат като „стилистична грапавина“ – т.е. те функционират като маркирани и комикогенни. Разгледана е и ролята на системните отношения на равнище лексика (най-вече на антонимията и омонимията) като елементи на стилистичния код на комичното.

От експресивната лексика с най-голяма честотност и най-силна стилистична роля – за обозначаване на отрицателни морални качества, за създаване на пейоративни конотации, за отразяване на негодувание и възмущение – са пейоративите. Като такива са използвани предимно анималистични названия, при това не само съществителни имена, но и глаголи (*оцрнити, нагрдити, наоговарати, олајати*) и цели възклицания (особено често в речта на г-жа министершата от ГМ като обръщения или определения спрямо близки роднини): към сина Рако: *несрећниче (један), окачењаче један, дершите, битанго, разбојниче, мангуп, Вуци ми се испред очију!* (Махай ми се от очите!); *Куш, псето проклето!* (Къш оттука, псе проклето!); *Марш, стоко једна!* (Марш, животно недно! – прев. ВН), за зетя: *нико и ништа, једна обична вуцибатина; Ја теби то сасвим фамилијарно кажем да си вуцибатина; Куш! Убио те бог да те*

убије, псето лајаво! (Нушич 1998: 86), за Васо: *кафански клуподер, Васо, лопужо матора!* (Васо, дърт лъжец такъв! – прев. ВН), *Васо, пијандуро!*

Присъствие на латинизми се отчита в ДР, НП, АН, СЛ, като ролята им е на стилистични средства от лексикалното равнище с голяма конотативна натовареност, особено в контраст и комичен сблъсък с елементи на разговорността. Фреквентността на латинизмите и на турцизмите е почти равностойна и те са преобладаващата група сред всички останали чуждици, използвани в текста на разглежданите комедии. Групите на латинизмите и на турцизмите обаче коренно се различават по своята стилистична функция и по ефектите си. Авторът на комедиите постига силен и ярък комичен ефект, когато неговите герои употребяват латинизми, но с деформирана артикулация, неточен смисъл, в неподходящ контекст и / или в несъответстваща комуникативна сфера. Ролята на турцизмите е да придадат на речта на героите нюанс на просторечие, необразованост, провинциалност и изостаналост или достоверно да опишат обстоятелства от по-старо време, с което също се допринася за обогатяване на стилистичния код на комичното на лексикално равнище.

Боравейки с чуждиците и в преследване на художествените си цели, Бранислав Нушич често прибегва до езикова игра, игра на думи и фонеме, омоними и омофони, контраст и прилика между домашни и чужди думи, народна (вулгарна) етимология на чуждиците, оригиналничене или стремеж от страна на някой протагонист да се изразява интелектуално и модерно (Йеротие, Живка, Живота, Йеврем и поредица от типажи на чиновници). Те употребяват чужди думи в неподходящ контекст и конситуация и / или с неправилна семантика и произношение, често на фона на експресивна местна лексика. Заемките турцизми пък подсилват конотацията на сниженост и разговорност, като с това спомагат за пресъздаването на архаична и изостанала среда и типажи.

Комичен ефект се създава при нарушаването на съответствието между функционално-стилистичните характеристики на дадения стил или сфера на употреба и маркираността на дадена дума. Нарушеното съответствие между означаващото и означеното, което поражда контраст, дисонанс, изненада, излъгано очакване, е силно конотативно натоварено. Контрастът от употребата на думи в противоположно на основното им значение (напр. хвалбите на сватовницата относно ученолюбивостта на псевдодоктора Милорад от ДР) поражда конотацията на ироничност и

комичност. Ролята на контекста е както на лакмуса в химията – проявява същинското значение, противоположността (негативния смисъл) на иначе позитивното изказване. В контекста функционират и двете страни на знака – означаващото и означеното – и именно контекстът в крайна сметка е решаващ за декодирането на различната стилистична окраска. Така се формира стилистичният код на комичното на лексикално равнище – въз основа на разностилието и нарушаването на съчетаемостта между означаващото и означеното на лексикално равнище във връзка с микро- и макроконтекста.

Следователно, при функционирането на лексиката за създаване на комичен ефект се обособяват три варианта на съчетаемост: а) чужди думи, закрепени в определен стил, се появяват в обкръжението на думи от домашен произход с ясна принадлежност към (народно)разговорния стил с типичните му морфо-граматически и семантично-експресивни белези; б) особено често в речта на персонажите на Нушич международната лексика, недоразбрана или неточно изтълкувана чрез народна етимология, фонетично деформирана, попада неуместно в неподходяща речева ситуация или е употребена в несъответстваща сфера; в) лексика, типична за конкретен функционален стил, фигурира в реплика, микроконтекст или сфера със съвсем различна конотативност, най-често сред думи с разговорна маркираност.

Такъв подход на автора се наблюдава в текста на всяка от разглежданите комедии, като при това винаги има чувство за мярка и целесъобразност: подобна игра на думи, средства и внушения винаги свидетелства за лекотата и остроумието на комедиографа да постига комични ефекти в резултат на комбинацията от езиково-стилистични, драматургични и сценични похвати.

II. 4. Стилистичен аспект на единиците от фразеологичното равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич

Съобразно своята природа фразеологизмите по принцип имат висока степен на експресивност и оценъчност. Така че те разпространяват своята експресивност и образност върху околните езикови знаци (иррадиация) и по този начин формират комичния код на фразеологичното равнище, което активно участва в изграждането на стилистичния код на всяка от разглежданите комедии и на целия комедиографския опус на Нушич.

В този раздел са отразени проблеми като стилистичният аспект на значенията на ФЕ, зависимостта на ФЕ от контекста, оказионалните трансформации на ФЕ с цел постигане на определени стилистични стойности. При оказионалната употреба на ФЕ означаващото се мени (фразеологизмите са актуализирани формално), но смисълът се запазва, макар и повлиян от допълните конотации, привнесени от контекста. В НП (1965 Б: 186) в реплика на Йеротие са контаминирани и актуализирани два фразеологизма: чешълати језик... на државни рачун (да си чеша езика... за државна сметка). Понякога стилистичният контекст е така преосмислен, че фразеологизмът, променил структурната си организация, предизвиква съвсем ново значение или внушение. Ефектът от употребата на перифразирани фразеологични единици се дължи на двойната асоциация – с обозначеното чрез ситуацията, представено от текста (актуалното значение), и с основното, което е обозначено в изходния фразеологизъм. Така се преосмисля и интензифицира заложената оценъчност, обикновено по посока на сниженост, ироничност, дори саркастичност. Точно дегероизация и осмиване е постигнал в СЛ комедиографът при пресъздаването на залавянето на съмнителното лице. Сцената не е представена директно, участниците в хайката разказват на пияния чиновник, останал в канцеларията, как е протекло събитието:

„МИЛИСАВ: Стегло нам се срце... Нама заигра срце.

ЖИКА: И сиђе у панталоне.“ (Нушич 1965 Б: 213).

Комичният ефект е предизвикан именно от яркият контраст, нарушаването на съчетаемостта, несъобразяването със средата, в която са употребени, от разминаването не само на езиковите, но и на културните кодове. Нушич съзнателно влага в реплики ФЕ, типични за даден функционален стил, които обаче героите му употребяват неуместно, в несъответстваща сфера или ситуация, което винаги поражда комичен ефект. В НП Йеврем сякаш „се е сгодил“ за партията си поради факта, че е одобрена кандидатурата му за изборите (XXII сцена, I действие):

„ПАВКА: Ја, у име божје, дадох реч за Даницу.

ЈЕВРЕМ: А ја дадох реч за посланика“ (Нушич 1965 Б: 62):

Въз основа на направените наблюдения върху текстовете на комедиите се налага изводът, че комедиографът използва със стилистична цел предимно и с най-висока честотност народно-разговорни, дори просторечни фразеологизми. Най-многобройни и най-активни при създаването на комичен ефект са ФЕ с ключова дума соматизми,

анимализми, флорализми, библеизми, канцеларизми, клишета от картоиграчески и тарикатски говори и други. Някои от тях са образувани метонимично, други – метафорично или чрез сравнение. Римата се среща в по-редки случаи (*с неба на у ребра*), като посоченият пример, употребен от в ДР от професионалната сватовница г-жа Драга, е с фолклорен произход. Нушич преосмисля и изменя някои известни фразеологизми по посока буквализирането им. Това води до принизяване на по-възвишения им смисъл и до отпадане на обобщаващо-абстрактното им значение. Те зазвучават конкретно, еднослойно и неочаквано комично. Такъв е случаят в СЛ (III сцена, II действие, Нушич 1965 Б: 202):

„МИЛАДИН: Бог ми је сведок.

ЖИКА: Имаш ли неког сигурнијег сведока него што је бог?“

Някои от тях, като клетвите и проклятията, могат да се отнесат към по-архаични езикови пластове, други – в социолингвистичен аспект – като присъщи на женския или мъжкия говор. С комичен ефект несъмнено са псувните – устойчиви словосъчетания, типични за мъжкия говор, характерни с фреквентността си в сръбския език и до днес. Авторът не е прекрачил границата на добрия езиков вкус, така че те не звучат от сцената, не са фиксирани в текста (конкретно на комедията „Госпожа министершата“), а се подразбират от извънсценичните събития. Псувните иначе могат да се разглеждат като маркери за определен манталитет с подчертана стилистична окраска. Министерският син Рака като бунт срещу наложения му английски език ги отправя първо към учителката си по английски, по-късно – към сина на английския посланик.

В други случаи самият автор съзнателно пародира или преекспонира някои по-архаични фразеологизми и устойчиви словосъчетания с цел да осмее явления и персонажи от по-ранен период. „Темпоралното разслоение дава възможност за двойна гледна точка: едната към миналото и неговите нравствени и морални ценности, а другата към настоящето, към съвременния бит и морал. По този начин се изгражда един компаративен план както по посока на изразяването, така и по посока на съдържането. Именно чрез процесите на трансформация, на взаимодействие между знаците, както и на техните две страни и контекста, се изгражда и стилистичният код на фразеологично равнище.“ (Дачева 2002: 64). Резултатът е формирането на своеобразната комикогенност на фразеологично равнище.

И така, Бранислав Нушич се придържа към традиционните похвати за създаване на комични конотации в текстовете на комедиите си и на фразеологичното равнище. Основни сред тях са: стилистичното разслоение и употребата в дисонантна ситуация на ФЕ, подчертаната образност, експресивност, стилистична и тематична разслоеност и на фразеологизмите, и на фразеологичните сравнения като реторични фигури. Тези похвати са открити на фона на аберацията и ирадиацията на средства и тропи от всички езикови равнища, интегрирани на стилистично равнище в текста на комедиите чрез неподражаемия индивидуален стил на сръбския комедиограф.

II. 5. Стилистичен аспект на единиците от синтактичното

равнище при изразяване на комичното в комедиите на Нушич

Разговорната реч се характеризира със смела транспозиция на частите на изречението или на простите изречения в състава на сложното, което е обичайно особено в сръбския език и други славянски езици поради синтетичния им характер и решаващата роля на падежите за точността по отношение на семантиката. Думата или изречението, които са подчертани логически, обикновено се поставят на предно място, но Бр. Нушич разчупва трафаретните словоредни модели чрез вмъкване на обръщания, възклицания и фразеологизми, вметнати десемантизирани изрази и хезитативни паразити, характерни и подходящи за пресъздаването на живата реч. При анализа на синтаксиса в диалозите на разглежданите комедии се отчита и подчертаното изобилие от частици и междуметия като специфика на разговорността. Богатите с експресия словоредни варианти отразяват естествения ход на мисълта в зависимост от множество логически, психологически и ситуационни причини, орнаментирани с паузи и с илокутивни частици за привличане на вниманието, за хезитация или логическо акцентирание, винаги с комичен ефект при обрисуването на героите и ситуациите. Важни с разнообразието от смислови нюанси са и незавършените изречения. Диалогът върви динамично и стремително, понякога с повторения на част от предходната фраза или синтактичен паралелизъм. В сравнение с останалите стилове разговорната реч се характеризира и с най-разнообразните интонационни вариации, поради това диалозите от комедиите на Нушич в сценично изпълнение и особено на оригиналния език са способни да предадат и най-тънките нюанси в съдържанието на мисълта, в характера и степента на чувството и да предадат заложените у тях комичен ефект. Динамиката и краткостта са типични в комедиите на Нушич, особено в рамките на

завръзката и развързката. Тогава изреченията могат да съдържат дори само една дума, най-често въпросително или лично местоимение (*Ко?*; *Кога?*; *А мене?*; *Шта?*; *Када?*; *Зашто?*; *Где?* и т.н.), междуметие (*Дабоме!*; *Ију!*; *Уф!*; *Пфуж!*; *Аха!*; *Доле!*) или подчертано разговорен кратък израз – реакция (*Па шта?*; *Како да не!*; *Молим!*; *Овде Живка.* и др.). Елиптичността води само до стегнатост и по-бързо темпо на сценичното действие, но не и до неясноти в смисъла, защото е обоснована от контекста (*Фијакер?*). Особено ярка конотативност на подбудителните изречения (и глаголни, и безглаголни) се демонстрира в текста на всяка от комедиите: *Дедер даље!*; *'Ајдемо у канцеларију!*; *Ех, на здравље!* Ролята на езиковия етикет при характеризацията на отделните персонажи и на пресъздадената епоха в комедиите на Нушич е твърде голяма и намира израз в употребата на езикови формули, задължителни при определен тип поведение или социален слой, напр. в „Д-р“:

„Г-БА ДРАГА. Одем ти ја, дакле, тамо и дабоме: добар дан, како сте? [...] Па онда, разуме се, почнемо разговор како је време лепо, па чега има новог у граду, те о овоме, те о ономе [...]“ (Нушич 1964: 257).

Нушич прибегва и до въвеждане на персонажи „кукли“, които повтарят идентични изречения и действия, чиито циклични появявания са изпълнени с комизъм благодарение на „ефекта на неочакваното очаквано“, изведен за първи път в настоящия дисертационен труд. Подобни герои са Перо писарят от административния отдел („Госпожа министершата“), пандуринът Йосо и Милисав („Съмнително лице“), дамите от настоятелството на Приют номер девет („Д-р“).

В края на действия и на комедии често е наличен полилог с прекалено натрупване на комични ефекти от вербален и сценичен характер, които се разрешават в обща комична експлозия, което представлява „ефект на фойерверките“, за първи път обоснован и формулиран от нас в този труд. Примери са финалите на „Народен представител“, „Съмнително лице“, „Д-р“.

Така че най-големи възможности за проява на езиковото майсторство на твореца се разкриват именно на синтактично равнище. В съчетание с речниково-фразеологичната и образна система на автора умението му да подбира и съчетава в комедиите си богат диапазон от синтактични средства е възлово в поетиката на Бранислав Нушич при пресъздаване на реалистичните, художествено убедителни образи и ситуации с ярко комично въздействие, основа на стилистичния код на комичното на синтактично равнище.

III. ТРЕТА ГЛАВА – СТИЛИСТИЧНО РАВНИЩЕ

Интеграция на стилистичните средства на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич

В третата глава стилистичните ефекти са подложени на съпоставка и са разгледани в тяхната съвкупност, взаимно преливане и функциониране. Демонстрира се как лингвостилистични средства от всички равнища и от различни функционални стилове съвместно изграждат семиозиса, полистилематичността и художествената стойност на конкретния текст. Тази глава също представлява своеобразен център на настоящото изследване, където стилистичните средства на комичното се разглеждат като интегрална цялост с общо художествено въздействие. Тази глава представя обобщено, синтезирано, от стилистичен аспект равнището на текста, с което тя става своеобразно продължение на втора глава, но на качествено ново ниво – нивото на цялостния текст на дадената комедия, а и на комедиографията на Нушич като интегрално единство. Тъй като за всяко отделно произведение поради авторските интенции, епоха, основен художествен замисъл, честотност и предпочитания при употребата на дадени лингвостилистични средства, не на последно място – спецификите на езика на оригинала, родови и жанрови признаци на художествения стил, крайният естетически продукт е уникален.

Образната, идейната и формалната система на всяка конкретна словесна художествена творба е многопластова и полифонична, с комплексно звучене. Това предопределя изискването и изследователският подход и методите да бъдат комплексни. В синтагматичен план се изтъкват интегративните и йерархическите отношения на отделни лингвостилистични средства от различни езикови равнища помежду им и в рамките на цялостния текст. Разгледана е ролята на дадени типични „значещи“ моменти, върхови постижения като съчетание на специфичните особености и градивните елементи на Нушичевия езиков и комедиографски стил. Това дава възможност да се проследи развоят на вербалната комика и езиковото майсторство на автора, систематичното появяване от комедия в комедия на даден лингвостилистичен похват или отделно средство за словесна образност, но вече с нови, обогатени и свежи конотации, което не е случайно, а израз на контитуитет, динамика, усъвършенстване и общи тенденции и белези на индивидуалния комедиографски стил на Бр. Нушич. Най-често характерните особености на този стил се коренят в комичния сблъсък на изобразените характери с

обществената среда, което пък намира проявление в самия език на героите, изпълнен с конфронтации на ниво различни функционални стилове в рамките на речта на един и същи персонаж. Тя се състои в съвсем целенасоченото, съзнателното, обмисленото предизвикване на паронимен „кик-ефект“ (термин наш за езиково „късо съединение“), дори до деформиране на съществуваща лексикална единица или създаване на нова дума, наподобяваща някоя позната. В стилистичен аспект пък подобно комбиниране, компилиране и аберация на стилистични средства от различни функционални стилове и „кодове“ е обикнат похват на Бр. Нушич. От направените анализи на текстовете на комедии от Бранислав Нушич („Народен представител“, „Съмнително лице“, „Анафалет“, „Госпожа министерша“, „Д-р“) се очертават някои основни черти на парадигмата на поетиката на комедиографа при създаването на тези комедии, които с голяма вероятност могат да се отнесат и до други творби от този жанр. За получаването на комплексен знак с комична обогатеност (всяка отделна комедия) релевантни са конфронтацията на средства (комичният контраст, нарушаване на съчетаемостта), аберацията на средства от всички езикови равнища и от функционалните стилове (стилистична, конотативна „грапавост“ поради разместването на отделни средства и функционирането им в необичайно обкръжение), ирадиацията (влиянието на една дума върху всички останали – според Г. Дачева 2002: 96), конвергенцията (струпването, кумулацията на стилистични средства и похвати с идентична цел). Важна роля има и интеграцията. Под този наш термин трябва да се разбира единното функциониране на съвкупността от взаимопреливащи, взаимодействащи си средства и похвати на стилистично равнище – както в рамките на отделен текст, така и на комедиографията на Нушич като цяло. Към това трябва да се добавят и световно известни похвати и стратегии, каквито са ефектът на излъганото очакване, размяната на самоличности, комичните недоразумения относно личности, предмети, събития, ефектът на снежната топка (стремително развитие на действието към градация и финал), характерни както за Нушич, така и за жанра на комедията въобще.

Като типична за този автор трябва да се изтъкне още една негова стратегия за постигане на комичен ефект, най-често в края на действията и особено във финалите на комедиите. Подходящо е тя да бъде дефинирана с нашия термин „ефектът на фойерверките“. Същността на стратегията е, че тя се постига чрез последователно натрупване във време-пространството на комедията, чрез конвергенция на езикови средства от всички равнища с комични конотации. Те са в динамично напрежение помежду си и си взаимодействат, като се покачва „температурата“ на

сценичното действие и се пораждат все нови и нови комични ефекти. Не без значение е и колко дълго продължава тази градация на изразни средства и колко високо се „изкачва“ тя. При тази стратегия са налице също и всевъзможни комични щрихи в сценографията, музикалното и шумово оформление, костюмите и актьорската игра. Като неотнимаем елемент от уникалния комедиографски стил на Бр. Нушич „ефектът на фойерверките“ представлява последователно и едновременно „възпламеняване“, „взривяване“ и „разпръскване на заряда“ на тези натрупани изразни средства вследствие на „реакциите помежду им“ и в резултат на това – оформянето на обща комична феерия, експлозия, обогрена със силна експресия и въздействие.

Лингвостилистическият анализ е извършен от интердисциплинарни позиции и се е ръководил от изискването да не се губи връзката с обществения контекст, да не се откъсва от цялостното идейно-художествено въздействие на произведението, постигнато чрез преплитането, сложното взаимодействие и полифоничността на голям брой и разнообразни стилистични средства, похвати и тропи от всички равнища на езиковата система. Всички тези елементи в комедиите на Бранислав Нушич са слети в един особен синтетичен стил на изразяване, в типичен, само негов комедиографски език – своеобразен и силно въздействащ.

Много текстуални възли, които при „праволинеен или буквален прочит биха могли да се сведат до стеснения или т. нар. вербален хумор или вербална комика (защото изглеждат като повърхностен проблясък, хрумване или виц), при многопластово анализиране се преобразяват в извор на идейно осмислен хумор и духовито сатирично жило“ (Мисаилович, с. 307). В комедиите на Нушич във всяка сцена може да се намери повод да се засмееш. Смехът избликва краткотраен и, на пръв поглед, повърхностен, плитък и леко несериозен. Дадени ситуации, диалози и конкретни стилистични средства изглеждат самоцелни – употребени само за да предизвикат комичен ефект. Но при позадълбочено изследване на произхода, причините и извора на смеха в комедиите му стигаме и до значението на този смях. Той съвсем не е нито лек и мимолетен, нито смях заради самия смях. Интенциите на автора всъщност са твърде сериозни и целенасочени.

Силата на образите и ситуацияите в комедиографията на Бранислав Нушич – без да се вземат предвид някои композиционни несъвършенства и на места повърхностността на характерите – произлиза както от

живописните детайли и аксесоари, включително находките на чисто езиково ниво по отношение на комизма, така и от сценичното действие и епохата и нравите като цяло. Чрез тази цялост, взета като структура и изразни средства, Нушич плете истинска „мрежа от комедиографски стойности“ (Мисаилович 1983), които произлизат от единичното (образ, ситуация), но достигат до общото като значение и смисъл. Важи и обратната констатация – ако едно комедиографско внушение извира от общото, то се конкретизира и добива плът и кръв в редица детайли, в единичното – на равнище тропа, дори и в даден единичен езиков микрофакт, съзнателно търсен от автора или неусетно въведен. Може да се каже, че Нушич чрез своя неповторим комедиографски почерк осъществява интергална цялост между общото и единичното, между общочовешкото и важащото за всички времена и за човека като такъв, от една страна, и от друга – типичното, специфичното за времето и мястото, което е обрисувал – Сърбия в прехода от патриархално към модерно общество.

Но колкото и да е неподправен, филигранен в стилистично отношение, комичният ефект щеше да бледнее, да остане кух, ако, макар и само в някоя едноактна шега от сръбския класик на комедията, не бе постигнато надрастване на конкретните значения на думите. Ако авторът бе заложил единствено и само на чистата игра на думи, на вербалния хумор в преследване на комичните ефекти, ако установените средства на езиковата стилистика, взети като поредица, като съвкупност, не претърпяват трансформация към обобщаване, към разширяване на значението си, дори към поливалентност, за да могат да обозначат вече цели комични сценични и житейски ситуации, това биха били самоцелни експерименти. Обаче езиковите средства от всички равнища на езика, от различните функционални стилове, от най-високите регистри до силно разговорните, дори просторечни изрази, във всяка отделна комедия на Бранислав Нушич са така подбрани и заложени в текста, че публиката и изследователите да откриват все нови и нови комични ефекти и да усещат художественото въздействие. Нушич издига говорната и сценичната ситуация до ниво на комедиографски акт (Мисаилович 1983: 401), а всекидневния разговорен език – до нов комедиографски език, който, макар и специфичен само нему, е лек и разбираем за широката публика. Опит за относително пълно представяне на парадигмата на този език и стил, на поетиката на Бранислав Нушич, съчетала най-разнообразни стилистични средства, на кодовете на комичното – от фонематичното до стилистичното равнище, функциониращи в комедиографията на сръбския класик, – е настоящият дисертационен труд.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Арнолд 1973: Арнольд И. В. *Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования)*. Ленинград, 1973.

Бахтин 1978: М. Bahtin. *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura Srednjeg veka i Renesanse*. Београд, 1978.

Бахтин 1980: М. Бахтин. *Марксизам и филозофија језика*. Београд, 1980.

Бахтин 1989: М. Bahtin. *O romanu*. Beograd, 1989.

Бергсон 1920: А. Бергсон. *О смеху*. Београд, 1920.

Бергсон 1993: А. Bergson. *Smeh: esej o značenju komičnog*. Beograd, 1993.

Бергсон 1996: А. Бергсон. *Смехът. Есе относно значението на комичното*. София, 1996.

Влаткович 1961: Dr. Vlatković. Sumnjiva istorija „Sumnjivog lica“. – *Književne novine*, XXII/1961, 146, Београд, 2. VI. 1961, 8 – 9.

Влаткович 1963 а: Др. Влатковић. Милован Глишић и Бранислав Нушић. – *Књижевност и језик*. Београд, бр. 3/1963, 116 – 118.

Влаткович 1963 б: Dr. Vlatković. Prvo izvođenje Sumnjivog lica u Novom Sadu. – *Dnevnik*, XXII/1963, 5868, Novi Sad, 2. III. 1963.

Влаткович 1964 а: Др. Влатковић. Друга комедија Бранислава Нушића („Народни посланик“). – *Стварање*. Подгорица, 1964, № 7-8, 919 – 926.

Влаткович 1964 б: Dr. Vlatković. Treća komedija Branislava Nušića. – *Književnost*. Beograd, XIX/1964, №XXXIX, 11-12, 524 – 531.

Влаткович 1964 в: Dr. Vlatković., Četvrta komedija Branislava Nušića – „Prva parnica“. – *Pozorište*. Beograd, 1964, № 4, 481 – 483.

Влаткович 1973: Dr. Vlatković. Nušićev pokušaj „nadrealističke“ komedije. – *Scena*. Novi Sad, 1973, II, № 5, 113 – 120.

Влаткович 1974: Др. Влатковић. Друга варијанта Нушићева „Народног посланика“. – *Зборник Матице Српске за књижевност и језик*, Нови Сад, 1974, књ. 22, св. 3, 535 – 547.

Влаткович 1979: Dr. Vlatković. Nušićeva „naknadna“ istorija Sumnjivog lica. – *Scena*. Novi Sad, 1979, XV, № 3-4, 112 – 116.

Вученов 1981: Д. Вученов. *Трагом епохе реализма*. Крушевац, 1981.

Глигорич 1964: В. Глигорић. *Бранислав Нушић*. Београд, 1964.

Глишич 1955: В. Glišić. Realizam i Nušić. – *NIN*. Beograd, 1955, V.

Глишич 1964: В. Glišić. Genije i pesnik mediteranskog smeha. – *Pozorište*. Beograd, 1964, бр. 5 – 6, 35 – 58.

Глишич 1966: В. Glišić. *Nušić njim samim*. Beograd, 1966.

Гърлич 1972: D. Grlić. *O komediji i komičnom*. Beograd, 1972.

- Гърлич 1974: **D. Grlić. *Komedija i komično. – Estetika I – III.*** Zagreb, 1974.
- Дачева 2001: **Г. Дачева. *Семиостилистика.*** София, 2001.
- Дачева 2002: **Г. Дачева. *Стилистични кодове на комичното.*** София, 2002.
- Деретич 1983: **Ј. Деретић. *Историја српске књижевности.*** Београд, 1983.
- Деретич 1990: **Ј. Деретић. *Кратка историја српске књижевности,*** Београд, 1990.
- Деретич 1997: **Ј. Деретић. Смехотворна литература. – В: *Комедија у српској књижевности. Зборник радова са III Међународне конференције Филолошког факултета у Приштини одржане 22-23. маја 1996.*** Приштина, 1997, 25 – 31.
- Джокович 1964 а: **М. Đoković. *Branislav Nušić.*** Beograd, 1964.
- Джокович 1964 б: **М. Đoković. Nušićeva dramaturgija. – *Pozorište,*** Beograd, 1964, № 5-6, 11 – 34.
- Димитриевич 1965: **К. Димитријевић. *Нушић – чаробњак смеха.*** Београд, 1965.
- Жуков 1987: **Дм. Жуков. *Мастер смеха. – Бранислав Нушич: сатира и юмор: „Автобиографија“ и „Дитя общины“, расказы, фелетони,*** Москва, 1987, 3 – 18.
- Клайн 1955: **Н. Клајн. *Sumnjivo lice kao dečja igračka. – Борба.*** XX/1955, 273, Београд, 16. XI. 1955.
- Клайн 1965: **Х. Клајн. О Нушићевој озбиљној комици. – *Зборник „Бранислав Нушић 1864-1964“,*** Београд, 1965, 11 – 17.
- Кликовац 2002: **Д. Кликовац. Из проблематике функционалних стилова у српском језику. – *Књижевност и језик.*** Београд, 2002, № 1– 2.
- Кликовац 2004: **Д. Кликовац. *Метафоре у мишљењу и језику.*** Београд, 2004.
- Ковачевич 1988: **М. Ковачевић. *Стилске фигуре и књижевни текст.*** Београд, 1988.
- Ковачевич 1995: **М. Ковачевић. *Стилистика и граматика стилских фигура.*** Никшич, 1995.
- Лешич 1981: **Ј. Lešić. *Nušićev smijeh.*** Beograd, 1981.
- Лешич 1982: **Ј. Lešić. „*Sumnjivo lice*“ *Branislava Nušića.*** Portret književnog dela, Beograd, 1982.
- Лешич 1989: **Ј. Lešić. *Branislav Nušić – Život i djelo. – Sterijino pozorje.*** Novi Sad, 1989.
- Максимович 1995: **Г. Максимовић. *Умијетност приповиједања Бранислава Нушића.*** Ниш, 1995.
- Максимович 1997: **Г. Максимовић. *Типови смијеха у српској умјетничкој прози деветнаестог вијека.*** Ниш, 1997.
- Максимович 2003: **Г. Максимовић. *Тријумф смијеха од Доситеја Обрадовића до Петра Кочића.*** Ниш, 2003.

Максимович 2005: **Г. Максимовић**. Комедиографски поступак Бранислава Нушића. – В: *Комично у култури Срба и Бугара*. Ниш, 2005, 115 – 140.

Максимович 2010: **Г. Максимовић**. *Комедиографски Орфеј и други огледи*. Библиотека КАЛЕМ, Београд, 2010.

Ничев 1962: **Б. Ничев**. *Бранислав Нушич*. Софија, 1962

Ничев 1971: **Б. Ничев**. *Увод в јужнославјанскиј реализъм*. Софија, 1971.

Паси 1993: **И. Паси**. *Смешното*. Софија, 1993.

Пантелеева 1994: **Хр. Пантелеева**. *Граматика на вежливата реч*. Софија, 1994.

Пејчич 2012: **Ал. Пејчич**. *Театрализација власти*. Београд, 2012.

Половина 1997: **В. Половина**. Неки општелингвистички аспекти хумора (на примеру српске комедије и разговорног језика). – В: *Комедија у српској књижевности, Зборник радова са III Међународне конференције Филолошког факултета у Приштини (22-23 маја 1996)*, Приштина, 1997, 257 – 265.

Половина 1999: **В. Половина**. *Семантика и текстлингвистика*. Београд, 1999.

Попов 1973: **К. Г. Попов**. Тенденции в развоја на науката за езика и стила на художественото творчество. – *Български език и литература*. 1973, кн. 4.

Попов 2001: **Д. Попов**. *Стилистика*. Шумен, 2001.

Проп 1984: **VI. Prop. Problemi komike i smeħa**. Novi Sad, 1984.

Пуја 2000: **М. Пуја**. *Jon Luka Karadale i Branislav Nušić*. Novi Sad, 2000

Ристич 1999: **Ст. Ристић, М. Радић-Дугоњић**. *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*. Београд, 1999.

Ристич 2004: **Ст. Ристић**. *Експресивна лексика у српском језику, теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти*. Београд, 2004.

Симич 1997: **Р. Simić**. *Uvod u filozofiju stila*. Beograd, 1997.

Симич 2001: **Р. Симић**. *Општа стилистика*. Beograd, 2001.

Симич 2010: **Р. Симић**. О стилској вредности. – *Стил*. Београд, 2010, № 2, 27 – 35.

Скерлич 1966: **Ј. Скерлић**. *Историја нове српске књижевности*. Београд, 1966.

Станева 2001: **Хр. Станева**. *Стилистика на българскиј книжовен език*. В. Търново, 2001

- Станойчич 1963: **Ж. Станојчић**. Реч и контекст. – *Наш језик*. Београд, 1963, XIII, 233 – 238.
- Станойчич 1967: **Ж. Станојчић**. *Језик и стил Иве Андрића (функције синонимских односа)*. Београд, 1967.
- Станойчич 1987: **Ж. Станојчић**. *Грамматика и језик*. Титоград, 1987.
- Тошович 1988: **Бр. Тошовић**. *Функционални стилови*. Сарајево, 1988.
- Тошович 1990: **Бр. Тошович**. Сопоставительная стилистика русског и сербохорватског језика (предмет, задача, перспективе). – *Славист*. Београд, 1990, № 1, 41 – 51.
- Тошович 1990: **Бр. Тошовић**. Метаплазме у језику. – *Призма*. 1990, № 1.
- Тошович 1995: **Вр. Тошовић**. *Stilistika glagola*. Lindenblatt, Wuppertal, 1995.
- Тошович 2002: **Бр. Тошовић**. *Функционални стилови*. Graz, 2002.
- Тошович 2004: **Бр. Тошовић**. Експресивност. – *Стил*. Београд, 2004, №3, 25 – 62.
- Тошович 2004: **Бр. Тошович**. *Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского/хорватского языков*. Москва, 2006.
- Хартман 1979: **Н. Hartman**. *Estetika, III – „Комично“*. Београд, 1979.
- Хватов 1963: **А. И. Хватов**. *Бранислав Нушич и русская литература, Из истории русско-славянских литературных связей в XX в.* Москва- Ленинград, 1963.
- Хватов 1964: **А. И. Хватов**. *Нушич и искусство*. Ленинград-Москва, 1964.
- Чович 1989: **Бр. Човић**. *Поетска слика*. Нови Сад, 1989.
- Чович 1991: **Бр. Човић**. *Стил историјске прозе А. Н. Толстоја*. Нови Сад, 1991.
- Чорац 1974: **М. Ћорас**. *Stilistika srpskohrvastkog književnog jezika*. Београд, 1974.
- Чорац 1982: **М. Ћорас**. *Metaforski lingvostilemi*. Београд, 1982.
- Чорић 2008: **Ђорђе Б.** *Творба именица у српском језику*. Београд, 2008.
- Шопенхауер 1981: **А. Šopenhauer**. *Svet kao volja i predstava*. Novi Sad, 1981.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

Нушич 1957: **Бр. Нушић. Одабране комедије. Библиотека „Српска књижевност у сто књига“, № 57.** Нови Сад – Београд, 1957.

Нушич 1962-1965: **Бр. Нушић, Сабрана дела,** том I – VIII. Београд, 1962 – 1965.

Нушич 1964: **Бр. Нушић. Дела Бранислава Нушића** (Ожалошћена породица, Опасна игра, Др), т. VII. Београд. 1964.

Нушич 1965 А: **Бр. Нушич. Покойник. Аналфабета** (пиеси, превод от сръбски Д. Симидов), Библиотека „Театрална самодейност“, кн. 4. Софиа, 1965.

Нушич 1965 Б: **Бр. Нушић. Дела Бранислава Нушића** (Народни посланик, Сумњиво лице, Протекција), т. IV, Београд, 1965.

Нушич 1966: **Бр. Нушић, Сабрана дела.** Предговор ка комедији „Госпођа министарка“, Сабрана дела Бранислава Нушића (избор и редакција Љ. Манојловић, књига II, Београд, 1966.

Нушич 1967: **Бр. Нушич, Избрани съчинения,** том II, Комедии. Софиа, 1967.

Нушич 1989: **Бр. Нушић. Некорегирани мисли.** (Незнани или мало знани списи, приредио Александар Пејовић). Београд, 1989.

Нушич 1996: **Бр. Нушић. Изабране комедије.** Библиотека YU класици. Подгорица, 1996.

Нушич 1998: **Бр. Нушић. Госпођа министарка,** Београд, 1998.

Нушич 2011: **Бр. Нушић. Власт. Аналфабета. Кирија.** Мала библиотека српске књижевне задруге. Београд, 2011.

САМОПРЕЦЕНКА НА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ

на дисертационния труд

„Лингвостилистични средства на комичното в комедиографията на Бранислав Нушич“

1. На фона на многобройните изследвания от литературоведско гледище, комедиографското творчество на Бранислав Нушич за първи път се разглежда от позициите на езиковата стилистика с цел установяването на езиково-стилистичните средства, които авторът избира от всички езикови равнища, за да постига комичен ефект и за да обрисова ярко и задълбочено широката картина на обществото и нравите от края на XIX – първите четири десетилетия на XX век.

2. Дисертационният труд е единственият до момента, който проучва, анализира и обобщава комикогенността на елементи от цялата езикова система и извежда всеобхватна парадигма на тяхното взаимодействие и интегритет, въплътени в уникалния не само езиков, но и комедиографски стил на сръбския комедиограф.

3. Макар със значителен превес на лингвистическата „оптика“, дисертацията обръща необходимото внимание на естетическата, етическа и литературно-художествена категория „комично“. Но уникалното в текста на труда, особено в трета глава, е, че доминиращият езиковедски анализ е осъществен и представен съвместно с литературоведски изводи, визиращи елементите на творбите, художествените образи и внушения и т.н. Целта на този интердисциплинарен подход е постигането на по-пълно разкриване на авторовите интенции и на механизмите на общото комично звучене както на всяка отделна комедия, така и на комедиографския опус на Бранислав Нушич като цяло.

4. За първи път са представени и становища, концепции и идеи на утвърдени сръбски лингвисти и литературоведи, недотам и не масово популярни обаче в българския контекст. До голяма степен трудът се основава и позовава на литературоведските класификации и обобщения, чийто автор е Горан Максимович, но относно разглежданите комедии и автора им са цитирани и посочени изследвания на цяла плеяда литературни критици – най-вече от втората половина на XX век до днес.

Същото се отнася и до научните постижения на редица сръбски (и хърватски) лингвисти, предимно стилисти, чиито постановки, термини и изводи са послужили за отправна точка в стилистичния анализ и синтез, представен в дисертационния труд. Сред тях безспорно най-ярко се открояват Бранко Тошович, Милош Ковачевич, Милорад Чорац, Радое Симич и други, цитирани в труда.

5. В процеса на анализа на фонематичното равнище за първи път от комедиите на Бр. Нушич като комикогенни и стилогенни са изведени следните средства, в особено силна степен присъщи на разговорната реч и по-ниския произносителен стил: звукове, понякога неартикулируеми и без възможност за графическо отбелязване, съпровождащи диалог, жест или реплика; самите ремарки като указание за произнасянето с акцент върху душевното състояние, което трябва да бъде пресъздадено; паузите като израз на колебание (хезитативните паузи); произношението (непрецизно, просторечно, с хаплогогия или контаминация на звукове или цели срички); асимилацията по звучност; „звукови жестове“ с високочестотна употреба (ономатопеи и междуметия или звукоподражания, оформени като самостоятелна реплика най-често с възкликателен знак); подчертаното произнасяне на срички като скандиране. Тези и други фонематични средства участват във формирането на стилистичния код на комичното на това езиково равнище.

6. В дисертацията са отбелязани метафонични структури, за пръв път открити в текст на комедия, а не на поезия или проза, с което се разширява обхватът на метафонията и нейната стилистична роля като комикогенен елемент от фонематичното равнище.

7. Като езикови средства на комичното в комедиографията на Нушич от морфологичното равнище в дисертационния труд за първи път систематично и целенасочено са представени разнообразни словообразователни и граматични морфостилеми. Авторските неологизми, често нерегистрирани в езика и с повишена експресивност, създадени с помощта на корени и суфикси, ясни в семантично отношение, но комбинирани по неочакван начин; стилистичната употреба на собствени имена в мн.ч.; транспозицията на категорията лице и число, особено в рамките на етикетни изрази; натоварването на показателните местоимения с конотации за дистанциране или употребени като евфемизъм; изразяването на подчертана пейоративност

чрез номиниране на лице от мъжки пол със съществително име от ж.р.; презентно-перфектните и аористните транспозиции като експресивен вариант със силна стилематичност; абондантността и кумулацията на числителни имена и други морфологични средства съставляват стилистичния код на комичното на морфологично равнище.

8. Въз основа на текста на проучваните комедии на Бр. Нушич за пръв път е направен опит за систематизиран анализ на стилистичните средства от лексикалното равнище, използвани от автора. Като елементи на стилистичния код на комичното от лексикалното равнище със силната си конотативна натовареност и способността си да пораждат комичен ефект, най-типични за уникалния стил на автора, трябва да бъдат изтъкнати: антонимията, паронимията, парономазията, както и в малко по-малка степен – синонимията и полисемията; чуждите думи (с количествен превес на турцизмите и латинизмите); евфемизмите; вулгаризмите (те не са фиксирани в реплики, а се подразбират); неологизмите; експресивите: деминутиви, аугментативи, хипокористики, пейоративи и др.

9. По отношение на фразеологията и ролята ѝ като комикогенен фактор в комедиографията на Нушич настоящото изследване, подобно на което не е правено до момента на това езиково равнище и за този автор, установи като присъща за стила на сръбския класик голямата фреквентност на фразеологизми, паремии, крилати фрази. Тези средства се характеризират с подчертано тематично разнообразие и разговорност. В повечето случаи авторът актуализира стандартната форма на фразеологизмите, като внася нови елементи и нюанси в смисъла, експресията и образността им. С това постига комичен ефект благодарение на: яркия контраст, нарушаването на съчетаемостта, влагането на антонимна и иронична семантика, несъобразяването със средата, в която са употребени фраземите, разминаването не само на езиковите, но и на културните кодове.

10. Цялостно проучване на стилистичния код на комичното на синтактично равнище в комедиографията на Бранислав Нушич досега не е извършвано. В настоящия труд са установени типичните за стила на Бр. Нушич синтактични модели и по-точно разчупването на трафаретните словоредни конструкции чрез: голямата честотност при вмъкването на обръщения, възкличания и фразеологизми, на десемантизирани изрази и хезитативни паразити, а понякога дори на

вицове и каламбури с основа вербалния хумор, които са извън основната сюжетна линия; подчертаното изобилие от частици и междуметия като специфика на разговорността; засиленото присъствие на елиптически, възклицателни, въпросителни изречения, което обуславя динамиката на диалозите и бързото темпо на сценичното действие; етикетни фрази формули; повторенията и недовършените изречения, които биват довършвани на по-късен етап от сюжетното развитие и с нови смислови нюанси, което спомага за обогатяване на стилистичните внушения при реализацията на кода на комичното в разглежданите творби.

11. В концепцията на дисертацията комедиографията на Нушич за първи път се разглежда през оптиката на езиковата стилистика – като интегрално единство, като отражение на авторските интенции и предпочитанията при употребата на лингвостилистични средства от различни езикови равнища в интегративните и йерархическите отношения помежду им. Изтъкната е ролята на „значещи“ моменти, върхови постижения в проучваните комедии, които представляват съчетание на специфичните особености и градивните елементи на Нушичевата поетика и комедиографски стил. Така е проследен развоят на вербалната комика и езиковото майсторство на автора, систематичното появяване от комедия в комедия на даден лингвостилистичен похват или отделно средство на словесната образност, но вече с нови, обогатени и свежи конотации, което не е случайно, а израз на контитуитет, динамика, усъвършенстване и общи тенденции и белези на индивидуалния стил на Бр. Нушич.

12. При анализа на комедиографските творби на Бр. Нушич се установи, че той въвежда някои персонажи „кукли“, донякъде механични, които повтарят идентични фрази и действия. Техните циклични и най-често неуместни появявания са изпълнени с комизъм. Вече познати на публиката като комични типажи със стандартизирани речеви изяви и поведение и точно затова – очаквани, те навлизат в комедиографското действие обаче в съвсем неочаквани и неподходящи моменти. Въвеждаме за този похват названието „ефект на неочакваното очаквано“. Този термин се употребява, формулира и обосновава за първи път в настоящия труд. Ефектът на „неочакваното очаквано“ би могъл да се има предвид при анализа (литературоведски, езиковедски или от страна на театралната и кино критиката) на произведения от сценичните и най-общо аудио-визуалните жанрове.

13. Като елемент на специфичния и индивидуален стил на сръбския комедиограф, като една от стратегиите му за постигане на комизъм, за пръв път в дисертационния труд е установен и описан нареченият от нас „ефект на фойерверките“ – общата комична експлозия в резултат на градацията в развитието на сценичното действие и на полилог с натрупване на все нови и нови комични ефекти от вербален и сценичен характер, които са повишили „температурата“ преди развързката. Обикновено се появява в края на сцена или, по-често, в края на самите комедии на Бранислав Нушич.

14. В опуса на Нушич обособяването на отделна сцена в своеобразна миниопера в рамките на основната комедия е характерно като комедиографски похват със силна комикогенност и художествено въздействие, (напр. сцената, имитация на парламентарно заседание в Скупщината, от „Народен представител“, сцената с щатния ухажор за запознаването на новата министърша с правилата на висшето общество и сцената с търсенето на цилиндъра в „Госпожа министършата“, сцената с разпита на съмнителното лице от едноименната творба), макар като композиционен елемент да се среща в световната драматургия.

15. Откроява се специфичната за сръбския комедиограф стратегия да поставя събитията и характерите в своеобразна координатна система, където може графически да се представи и да се проследи развитието на комедийното действие. За тази негова стратегия не е споменавано до момента. Векторът на сюжета и стремежите на Живка Попович от едноименната комедия са устремени в посока нагоре като израз на мечтите ѝ да „отскочи“ и да се окаже на по-високо стъпало от социалната стълбица. За кратък период, докато е съпруга на министър, линията на живота е очертана над първоначалното ниво, като визира едно по-издигнато обществено положение. В края на комедията векторът е насочен надолу, линията е стръмно низходяща, при това падането е рязко и внезапно – с оставката на министъра семейство Попович отново се оказва в предишния си живот, в началния си социален статус.

16. За пръв път се изтъква знаковостта, до която Нушич издига отделни предмети и аксесоари с комикогенна цел. Редом с езиковата характеристика на отделни социални прослойки, тези предмети са превърнати в символи при обрисване на обобщената картина на тогавашното общество. Аксесоарът цилиндър чисто физически се

откроява с височината си и необичайната си форма. В знаковата си същност цилиндърът представлява алюзия за издигнатостта на министъра над обикновените граждани, а несравнимо по-високо и над всички е короната (още по-значим и йерархически издигнат символ знак). Врх в бяновете на белградската домакиня Живка, файтонът като символ на властта символизира по-издигнатата позиция в обществената стратификация, от която да се гледа от високо (в прекия, но и в преносния смисъл) на простолюдието.

17. Новите термини, които дисертационният труд въвежда и обосновава, са аберация и абондантност. Под аберация разбираме преместването на определено средство от даден функционален стил в друг стил, където това средство реализира стилистичен ефект най-вече благодарение на нарушаването на вътрешната система на този стил чрез несъответствието, неуместността и контраста си спрямо типичните и неафективни средства от приемащия стил. За абондантността смятаме, че е характерно количествено претрупване, наситеност, подчертана фреквентност на идентични или сходни по произход езикови средства, на минитропи, използвани с обща стилистична цел. Абондантността може да се разглежда като подтип на конвергенцията, термин, обозначаващ наслагването и подсилването на стилистичния цвят на множество стилистични средства, които постигат една и съща цел.

18. Резултатите от изследването, плод на интердисциплинарен подход към темата, биха имали значение освен за езиковата стилистика, за теорията и практиката на превода, но и за интеркултурната комуникация, при задълбочаването на проучванията на феноменологията на комичното и на народопсихологията, за балканистичните и южнославянските научни изследвания, театралната практика – по отношение на режисьорската, актьорската и сценографската работа, тъй като комичното (и конкретните му прояви в комедиографията на Бранислав Нушич) представляват една от най-специфичните и трудни, но привлекателни за овладяване и пресътворяване територии на културата.

Публикации,

свързани с темата на дисертацията:

1. *Парономазията като езиково стилистично средство в комедията „Аналфабет“ от Бранислав Нушич.* В: Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Том № 38 – Филология, кн. 1, 2000, 133 – 139.

2. *Някои специфики на административно-деловия стил като езикови средства на хумора в комедията „Съмнително лице“ на Бранислав Нушич.* В: Сборник „Университетът през третото хилядолетие“, Бургаски свободен университет (10-годишнина), том IV. Бургас, 2001, 176 – 184.

3. *Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. Ролята на един омоним в комедията „Съмнително лице“ на фона на конфронтация и преплитане на изразни средства от различни езикови стилове.* В: Научна сесия на Дома на учените – Пловдив, Серия Б. Естествени и хуманитарни науки, Том II, 2002, 321 – 328.

4. *Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. За знаковата същност на аксесоара цилиндър и завръзката в комедията „Госпожа министершата“.* В: Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Том № 40 – Филология, кн. 1, 2002, 443 – 453.

5. *Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. Конфронтацията на езикови средства в речта на главното действащо лице в комедията на Бранислав Нушич „Народен представител“.* В: Сборник от юбилейната научна конференция, посветена на десетгодишнината на Филологическия факултет и на Европейската година на езиците, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, УИ „Неофит Рилски, Благоевград, 2002, 113 – 120.

6. Един пример за езикови средства на неразбирането из комедията на Бранислав Нушич „Д-р“. В: Езикът и литературата – средство за [не]разбирателство, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, 2003, 515 – 523.

6. Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. Някои специфики на публицистичния стил в конфронтация с елементи на разговорния стил като езикови средства на хумора в комедията „Народен представител“ от Бранислав Нушич. В: „Славистиката в началото на ХХІ век – традиции и очаквания“, изд. Сема РШ, София, 2003, 77 – 84.

7. Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. Опозицията „свое-чуждо“ в комедията „Госпожа министершата“: Рака бунтарят. В: Как с думи се правят светове, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2003, 303 – 314.

8. Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. Противоречията в речта на Живка, госпожа министершата от едноименната комедия, като отражение на конфликтите в образа ѝ. В: Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Том № 41– Филология, кн. 1, 2003, 5 – 14.

10. Средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич. Опозицията „свое-чуждо“ в комедията „Госпожа министершата“: Живка. В: Сесия на Съюза на учените – Пловдив, Серия Б. Естествени и хуманитарни науки, том IV. Пловдив, 2004, 210 – 216.

11. Лингвостилистичка средства хумора у комедиографији Бранислава Нушића. Један случај семантичког дисонанса и стилске неадекватности у комедији „Др“. Научни састанак слависта у Вукове дане, Белградски университет, Международен славистичен център, 7-10 септември 2005, Белград (участие и резюме).

12. Стилистичната роля на вметнати думи, паразитни изрази и средства за запълване на хезитативни паузи (въз основа на речта на главния персонаж от комедията „Народен представител“ от Бранислав Нушич). В: Научни трудове на Пловдивския университет, Том № 48 – Филология, Сборник А. УИ „П. Хилендарски“, 2010, 225 – 232.

13. Стилистиката като наука за езика на писателя. Същност на понятието „индивидуален стил“. В: „Езикът на времето“ (Сборник с доклади по случай 70-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров), УИ „П. Хилендарски“, 2012, 340 – 348.

14. Фонематични лингвостилистични средства като носители на хумористичен ефект в комедиографията на Бранислав Нушич. В: „СЛАВИСТИКА IV“ (сборник в чест на XV международен славистичен

конгрес в Минск – 2013 г.), УИ „П. Хилендарски“, Пловдив, 2013, 165 – 176.

15. *Чуждиците като стилистично средство в комедиографията на Бранислав Нушич.* В: Научни трудове на Пловдивския университет, Том № 51 – Филология, кн. 1, сборник А, 2013, 399 – 412.

16. *О роли фразеологизмов как лингвостилистических средств передачи юмора в комедиях Бранислава Нушича.* В: Балканско езиковедие, кн. 1/2, 2015, 99 – 107.

17. *Ролята на някои системни отношения между лексемите в комедиографията на Нушич.* В: Научни трудове на Пловдивския университет, „Филология – Славистика“, Том № 53, кн. 1, сборник В, Пловдив, 2015, 231 – 241.

18. *Още веднъж за функционалните стилове.* В: Да (пре)откриваш думите (юбилеен сборник в чест на проф. Вера Маровска), УИ „П. Хилендарски“, Пловдив, 2015, 314 – 327.

19. *Някои видове експресивни лексеми като средства на езиковата стилистика в комедиографията на Бранислав Нушич.* В: Първо издание на LIMES SLAVICUS „Славянството – граници на общността“, УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2015, 159 – 166.